

ІВАНСЬКИЙ А. Й.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових
дисциплін

заслужений юрист України
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 347.73:336.743.025.16](477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.1.31>

НОВАЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В АСПЕКТІ ВАЛЮТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Прийняття Закону України «Про валюту та валютні операції» привернуло значний інтерес вчених-юристів до даної проблематики. Даний закон створив прозорі умови для ведення бізнесу і вільного здійснення валютних операцій. З прийняттям Закону України «Про валюту та валютні операції» втратили свою юридичну чинність Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93, Указ Президента України «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» від 27.06.1999 р. № 734/99 та Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР.

Зауважимо, що у даній юридичній статті досліджуються новели валютного законодавства, які були прийняті Законом України «Про валюту та валютні операції». Також у зв'язку з прийняттям даного Закону України відповідних змін також зазнав чинний Податковий кодекс України, що також відображено у статті. Особливу увагу привертають новації валютного законодавства, які прийняті під час воєнного стану в Україні.

Так, 24 лютого 2022 року Російська Федерація почала повномасштабну зброєну агресію проти України. У зв'язку з цим, Національний банк видав відповідні обмеження щодо використання валюти. Ці обмеження отримали назву валютних та привернули науковця Тому ці валютні обмеження знайшли своє відображення у даній статті. Зауважимо, що ці обмеження, що застосовується Національним банком України направлені для забезпечення макроекономічної стійкості України.

Також дана стаття є абсолютно новаторською та базується на чинних нормах валютного законодавства. Автор не оминає своєї уваги про те, що Україна є кандидатом в члени Європейського співтовариства, відображуючи це у науковій публікації. Те, що Україна стала членом в кандидати Європейського Союзу є визначною подією для країни, тому що Україна вже довгий час виконує вимоги Європейського співтовариства, гармонізуючи своє законодавство до діючих вимог ЄС.

Ключові слова: валютні обмеження, валютні операції, закон про валюту, валютне законодавство.

Ivanskyi A. Y. The innovations of financial and legal responsibilities in the aspects of currency legislation

The adoption of the Law of Ukraine «On Currency and Currency Transactions» has significantly attracted interest of legal scholars in this issue. This law created transparent conditions for conducting business and freely carrying out currency transactions. When the Law of Ukraine “On Currency and Currency Transactions” entered into legal force, the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the System of Currency Regulation and Currency Control” dated February 19, 1993 No. 15-93, Decree of the President of Ukraine “On regulation of the procedure for residents to receive credits, loans in foreign currency from non-residents and the application of fines for violations of currency legislation” dated 27.06.1999 No. 734/99 and the Law of Ukraine “On the Procedure for Settlements in Foreign Currency” dated September 23, 1994 No. 185/94-VR had lost their legal force and validity in currency legislation.

This legal article examines the amendments to the currency legislation, which were adopted by this law. Also, in connection with the adoption of this Law of Ukraine, the current Tax Code of Ukraine also underwent relevant changes, which is also reflected in the article.

After that, author emphasizes that special attention is drawn to innovations in currency legislation adopted during the war. On 24th February 2022, the Russian Federation launched a full-scale armed aggression against Ukraine and this war is beginning. In this regard, the National Bank of Ukraine has issued appropriate restrictions on the use of currency. These restrictions were called currency restrictions and attracted the attention of the scientist. Because of it these currency restrictions were reflected in this article. Note that these restrictions were applied by the National Bank of Ukraine are being aimed at ensuring macroeconomic stability of Ukraine.

Also, this article is completely innovative and is based on the current norms of currency legislation. The author does not ignore the fact that Ukraine is a candidate for membership of the European Community, reflecting this in a scientific publication. The fact that Ukraine has become a candidate to members of the European Union is a significant event for the country, because Ukraine has fulfilled the requirements of the European Community for a long time, harmonizing its legislation with the current requirements of the EU.

Key words: *currency restrictions, currency legislation, currency transactions, currency law.*

Актуальність теми. На сьогоднішній день Україна є кандидатом в члени Європейського Союзу і процеси інтеграції до Європейського Союзу та співробітництво з провідними країнами світу є основним вектором для розвитку економіки та права в Україні. Тому питання валютного регулювання в нашій державі посідає важливе місце в сучасних наукових дослідженнях, але застаріла база ще 90-х років минулого століття унеможлиблювала розвиток багатьох економічних процесів, у яких заподіяні валютні операції. Особливу увагу привертають новачки валютного законодавства, які прийняті під час воєнного стану в Україні.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є дослідження і з’ясування новел та новачок фінансово-правової відповідальності у сфері валютного законодавства.

Досліджуючи дану тему, зауважимо, що всебічного та повного дослідження даної проблеми немає. Проте, окремими аспектами даної проблематики займалися такі вчені: Р.А. Усенко, О.М. Шевчук, М.О. Федоров, А.М. Касьяненко, Ю.В. Клепікова-Чижова та ін.

Виклад основного матеріалу. Прийняття Закону «Про валюту та валютні операції» від 21 червня 2018 року № 2473-VIII було ґрунтовною першою спробою спростити валютне регулювання в Україні, зокрема забезпечити вільне проведення валютних операцій на території України та вільний рух валютних коштів при здійсненні цих операцій між резидентами

і нерезидентами [1]. Таким чином, даний Закон України впроваджує принципово новий підхід, що базується, зокрема, на свободі здійснення валютних операцій, достатності та ефективності, а також самостійності та ринковості валютного регулювання.

Варто зазначити, що внесення принципових змін у систему валютного регулювання було запланованим та очікуваним кроком, продиктованим вимогами Європейського Союзу, які були висунуті раніше, саме тому підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка набула чинності 1 вересня 2017 року, що вимагала адаптації українського законодавства до Директиви Ради ЄС 88/361/ЄЕС «Щодо імплементації ст. 67 Договору» від 24.06.1988 р. та мала на меті зняття будь-яких заборон в обмеженні руху капіталу, що здійснюється між громадянами, які постійно проживають у державах – членах Європейського співтовариства.

Зауважимо, що 7 лютого 2019 року було введено в дію Закон України «Про валюту та валютні операції» від 21 червня 2018 року № 2473-VIII, у зв'язку з цим, втратили чинність Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р. № 15-93, Указ Президента України «Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства» від 27.06.1999 р. № 734/99 та Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23 вересня 1994 року № 185/94-ВР. Отже, починаючи з 7 лютого 2019 року в Україні почав діяти новий порядок здійснення валютних операцій. Новий Закон повністю замінив Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», оскільки його зміст передбачає суттєві зміни та доповнення.

Проаналізуємо деякі з цих змін. Так, було змінено основний принцип з «дозволено все, що прямо передбачено законом» на «дозволено все, що прямо не заборонено законом», тобто Закон «Про валюту та валютні операції» передбачає можливість здійснення будь-яких валютних операцій, які не заборонені чинним законодавством України.

Ще одним суттєвим нововведенням, що пропонується даним Законом, є значне зменшення розміру деяких штрафів (до 30 відсотків від попередніх) і встановлення конкретних розмірів штрафів, які у Декреті прив'язувалися до їх визначення Національним банком України, що застосовуються за порушення порядку здійснення валютного регулювання та контролю, а також визначення додаткових складів правопорушень. Крім того, новий Закон України «Про валюту та валютні операції» значно спростив процедуру отримання кредиту (позики, поворотної фінансової допомоги) і визначив, що суб'єкти валютних операцій – резиденти та нерезиденти зобов'язані надавати інформацію про їх валютні операції уповноваженими установами, через які здійснюються валютні операції, тобто суб'єкт валютних операцій зобов'язаний надати банку, через який вона здійснюється, лише повну інформацію.

У зв'язку з цим, відповідно до пункту 5 ст.13 Закону України «Про валюту та валютні операції», закріплює, що порушення резидентами строку розрахунків, встановленого згідно із цією статтею, тягне за собою нарахування пені за кожний день прострочення в розмірі 0,3 відсотка від суми неоплачених грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) у національній валюті у разі здійснення розрахунків за зовнішньоекономічним договором (контрактом) у національній валюті або в іноземній валюті, перерахованій у національну валюту за курсом Національного банку України, встановленим на день виникнення заборгованості. Загальний розмір нарахованої пені не може перевищувати суми неоплачених грошових коштів за договором (вартості недопоставленого товару) [1].

Нагомість відповідно до ст. 14 Закону «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018 р. № 2473-VIII до юридичних осіб штрафні санкції застосовуються у розмірі 100 відсотків від суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства. Також відповідно до цієї статті вказаного Закону, за порушення вимог валютного законодавства (крім порушення строків за операціями з експорту та імпорту товарів, відповідальність за яке встановлюється згідно із статтею 13 цього Закону) можуть бути застосовані: 1) до банків – заходи впливу згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність»; 2) до уповноважених установ (крім банків) – штрафні санкції; 3) до юридичних осіб (крім упов-

новажених установ) – заходи впливу у вигляді штрафних санкцій; 4) до фізичних осіб, посадових осіб уповноважених установ, посадових осіб юридичних осіб – заходи впливу у вигляді штрафних санкцій.

Зауважимо, що загалом Закон «Про валюту та валютні операції» № 2473-VIII спрощує систему валютного регулювання в Україні, тим не менш надає Національному банку України досить широкі повноваження у цій сфері. Так, Національний банк України має право застосувати до уповноважених установ (крім банків) заходи впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі не більш як 20 відсотків суми власного капіталу відповідної уповноваженої установи, а центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову та митну політику, має право адекватно вчиненому порушенню застосувати до юридичних осіб (крім уповноважених установ) захід впливу у вигляді штрафних санкцій у розмірі до 100 відсотків від суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства. Крім того, рішення Національного банку України про застосування заходу впливу у вигляді штрафних санкцій є виконавчим документом та набирає законної сили з дня його прийняття.

Далі необхідно звернути увагу на те, що відповідно до ч. 5 ст. 15 Закону України «Про валюту та валютні операції» № 2473-VIII визначено, що суми штрафних санкцій спрямовуються до державного бюджету, у зв'язку із змінами, що були внесені до ст. 113 ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16.01.2020 р. № 466-IX, граничні строки застосування штрафних фінансових санкцій (штрафів) до платників податків відповідають строкам давності нарахування грошових зобов'язань, визначених ст. 102 Податкового кодексу України [2].

Проте, введення надзвичайного режиму військового стану в Україні внаслідок збройної агресії РФ змусило переглянути політику валютних обмежень в країні з метою стабілізації платіжного балансу держави.

Цікавим фактом є те, що вперше валютні обмеження було запроваджено в деяких країнах (Німеччина, Австро-Угорщина та ін.) під час Першої світової війни, посилювалися під час кризи 1929–1933 рр., а в роки Другої світової війни валютні обмеження – майже в усіх розвинутих країнах (крім США та Швейцарії). У 50-ті валютні обмеження дещо послабилися, наприклад у Франції була дозволена вільна торгівля золотом всередині країни введена оборотність валют в Італії, Бельгії та інших країнах. Ступінь валютних обмежень залежить від багатьох економічних показників стабільності курсу національної валюти, стану торговельного і платіжного балансів, економічної кон'юнктури тощо. У багатьох державах зберігаються валютні обмеження щодо поточних операцій платіжного балансу, операцій з рухом капіталів щодо термінів обміну іноземної валюти на національну в розрахунках у сфері міжнародної торгівлі товарами і послугами, в деяких країнах (Франція, Італія, Канада та ін.) забороняється або потрібний дозвіл для відкриття рахунків у іноземній валюті всередині країни та за кордоном, у Швейцарії контролюються відсоткові ставки, які виплачують банки по вкладах нерезидентам, а також купівля іноземцями цінних паперів та ін. В Україні обіг іноземної валюти було заборонено в 1995 році. Впорядковується система обліку й постійного контролю за оборотом іноземної валюти. Проте ці заходи не змогли послабити “доларизації” економіки [5].

Так, з початком повномасштабної війни Росії проти України Національним банком України були запроваджені певні валютні обмеження на період воєнного стану. Вказані обмеження під час війни в основному регулюються постановою Правління НБУ від 24.02.2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» (далі – Постанова № 18).

Водночас запроваджені правила не є сталими. Так, Національний банк України з 24 лютого вносив зміни до постанови 34 рази, що очевидно пояснюється необхідністю реагувати на виклики, які постали перед банківською системою, у зв'язку з війною [4].

Тому зараз Національний банк України оновлює та уточнює валютні обмеження, необхідні для забезпечення макроекономічної стійкості України. Так, 21 липня 2022 року

Національний банк України вводить обмеження на щомісячний ліміт на зняття готівки за кордоном, що становить 50 тис. гривень на місяць, який поділено на тижні: впродовж семи календарних днів можна було зняти не більше 12,5 тис. грн. в еквіваленті. Однак, 5 вересня Національний банк оприлюднив постанову № 197 від 02.09.2022 року, якою оновлені або уточнені валютні обмеження, що встановлені постановою Правління НБУ від 24 лютого 2022 року № 18 «Про роботу банківської системи у період запровадження воєнного стану».

Далі підкреслимо, що в Україні розрахунки карткою, як і раніше, залишаються необмежені в сумі, але на розрахунки за кордоном та в інтернеті із використанням гривневих платіжних карток встановлено ліміт у розмірі 100 тис. грн. в еквіваленті з усіх рахунків клієнта в одному банку, відкритих у національній валюті. Зауважимо, що запроваджені Національним банком України тимчасові норми не дають змогу переказувати іноземну валюту за кордон для погашення та обслуговування українськими підприємствами боргових зобов'язань перед нерезидентами. Ця норма необхідна для збереження міжнародних резервів України, оскільки здійснення відповідних платежів у повному обсязі вимагало б суттєвого обсягу дефіцитного в умовах війни валютного резерву.

Також Національний банк України визначив, що з 6 вересня 2022 року для здійснення розрахунків у іноземній валюті юридичні особи мають спочатку використовувати наявну в них іноземну валюту, а далі, за необхідності, купувати її на валютному ринку України. Зважаючи на це, відповідна норма зменшить попит на іноземну валюту та дасть змогу зберегти міжнародні резерви України, які є важливими для забезпечення оборонних потреб, стабільної роботи економіки та фінансової системи України.

У свою чергу, деякі вимоги щодо здійснення бізнесом переказів валюти закордон все ж таки послаблюються. Так, наприклад, 29 вересня 2022 року НБУ дозволив з певними обмеженнями здійснювати переказ коштів юридичною особою-резидентом на рахунки власних філій, представництв та інших відокремлених підрозділів, відкритих за кордоном.

Зокрема, переказ дозволений в межах тієї суми коштів, що була витрачена для аналогічних цілей у 2021 році, виключно за рахунок власних коштів в іноземній валюті, через один банк, і в межах кошторису витрат для фінансування витрат на утримання його філій, представництв та інших відокремлених підрозділів.

Далі необхідно підкреслити, що Національний банк із 1 жовтня 2022 року збільшує із 50 тис. грн. до 100 тис. грн. (в еквіваленті) щомісячний ліміт на купівлю громадянами безготівкової іноземної валюти з подальшим розміщенням на безвідкладний депозит від трьох місяців. Крім того, НБУ визначив, що банки не мають права припинити валютний нагляд за дотриманням українським бізнесом граничних строків розрахунків за операцією з експорту або імпорту товарів на підставі документів про припинення зобов'язань шляхом взаємозаліку. Це сприятиме збільшенню прозорості грошових потоків за експортно – імпортними операціями.

Ще одна новела валютного законодавства була закріплена у Постанові Кабінету Міністрів України. Так, Кабінет Міністрів України своєю постановою від 26.05.2021 р. № 524 затвердив Порядок застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства (далі – Порядок). Затверджений Порядок визначає механізм застосування Державною податковою службою заходів впливу у вигляді штрафних санкцій за порушення вимог валютного законодавства, крім порушення граничних строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів та встановлює розмір штрафних санкцій [3].

Далі зазначимо, дія цього Порядку поширюється на юридичних осіб, крім уповноважених установ, які порушили вимоги валютного законодавства. Так, податкові органи застосовують до юридичних осіб штрафні санкції за кожний вид порушення вимог валютного законодавства, встановлених Законом України «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018 року № 2473-VIII, а саме з питань: 1) проведення розрахунків на території України; 2) проведення розрахунків за валютними операціями; 3) здійснення окремих операцій в іноземній валюті; 4) торгівлі валютними цінностями та транскор-

донного переказу валютних цінностей; здійснення валютних операцій в умовах запровадження заходів захисту.

Також за допущенні порушення податкові органи застосовують до юридичних осіб штрафні санкції у розмірі 25 відсотків від суми операції, проведеної з порушенням валютного законодавства, перерахованої у національну валюту за офіційним курсом НБУ, встановленим на день здійснення такої операції, за кожний випадок порушення валютного законодавства, перерахованої у національну валюту за офіційним курсом НБУ, встановленим на день здійснення такої операції, за кожен випадок порушення, встановленого в результаті перевірки.

Висновки. Таким чином, прийняття Закону України «Про валюту та валютні операції» став революційним кроком до лібералізації валютного законодавства і запровадження нових стандартів. Даний Закон створює прозорі умови щодо ведення бізнесу, тим самим скасовуючи попередні санкції, що існували у Декреті Кабінету Міністрів та є на даний момент одним із тих документів, який виконує вимоги Європейського Союзу щодо адаптації українського законодавства з питань валютного регулювання.

Відсіч російський військовій агресії обумовила введення спеціального режиму валютного регулювання відносин з використання іноземної валюти на території України з метою збалансування власного платіжного балансу України та протидії зниження купівельної спроможності власної національної валюти України – гривні. Одним із таких важелів впливу на суб'єктів валютних відносин стали заходи фінансово-правової відповідальності – фінансово-правовий штраф.

Список використаних джерел:

1. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06 2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради* 2018. № 30. Ст. 239.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01. 2020 р. № 466-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 32. Ст. 227
3. Про затвердження Порядку застосування податковими органами заходів впливу у вигляді штрафних санкцій до юридичних осіб (крім уповноважених установ) за порушення вимог валютного законодавства: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05. 2021 року № 524. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 4.11.2022)
4. Мирослава Нечай. Валютні обмеження для людей та бізнесів під час війни: що можна і що заборонено. URL: <https://ain.ua/2022/11/29/valyutni-obmezheniya-dlya-lyudej-ta-biznesiv-pid-chas-vijny-shho-mozhna-i-shho-zaboroneno/>
5. Економічна енциклопедія: у трьох томах/Тернопільський національний економічний університет. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

